

Szigeti Tóth János

A népfőiskola: egy példa a közösségi iskolára

A népfőiskolák a magyar átalakulásban

Az első népfőiskola százötven évvel ezelőtt, 1844-ben kezdte el tevékenységét a dániai Roddingben. A népfőiskolák azóta minden időben a szellemi megújulás és reformok hívei voltak. Remélhető tehát, hogy a mai társadalmi átalakulásban is az értelmiség azon csoportjai között találják meg legfőbb szövetségeseiket, munkatársaikat, akik a nemzeti fölemelkedés jegyében a szellemi megújulás és reformok útját keresik. A népfőiskolák számítanak a társiskolák tanárainak segítségére, közreműködésére. A tanulmány megírásának azzal a szándékkal tettem eleget, hogy a szellemi testvériség köréből többen közelebb kerülhetnek majd egymáshoz.

Az eredetről

A népfőiskola a nemzeti felemelkedés és a társadalmi önállóság megteremtésének szellemi fegyvereként nőtt mozgalommá a XIX. századi Dániában. Innen terjedt el az egész skandináv térségben, Európa nagy részében és az észak-amerikai kontinensen, s ma is az iskolán kívüli művelődés egyik legjelentősebb intézménye és mozgalma Európában.

A mozgalom háttérében történetileg a kisparaszti, árutermelő gazdaság társadalmi demokráciája állt. Az önszerveződés gazdasági formája a szövetkezeti mozgalom, politikai formája a közvetlen demokrácia eszközeit is igénybe vevő parlamentarizmus, kulturális formája pedig a népfőiskola volt. Dánia főleg a népfőiskola által vált mintaszerűvé a társadalmi demokráciában és a korszerű élelmiszer-gazdaságban.

A népi írók és a korabeli magyar progresszió ezért fűzött nagy reményeket a népfőiskola hazai megvalósításához a 30-as évek válságba jutott magyar paraszttársadalmában. A két világháború közötti magyar népfőiskolák a széles körű vallásérkölcsi alapon folyó, általános és nemzeti nevelés mellett direkt gazdasági jellegű képzést is folytattak. Számos népfőiskola mintagazdasággal rendelkezett, ahol a modern, belterjes gazdálkodás és korszerű kertészet módszereit is tanulták. A tanfolyamok sora foglalkozott paraszti kereskedők képzésével, a modern biztosítás és az árugazdálkodás kérdéseinek gyakorlati megismertetésével.

1948-ban betiltották a népfőiskolát.

A 80-as évek elejétől esztendőök múltak el az akadályozással és üldözéssel, amíg a pártállami bürokrácia és kulturális kormányzat elismerte, hogy a népfőiskolák betölthetik a közösségi művelődésben támadt több évtizedes űrt.

Így 1988–89-re több helyütt ismerték föl, hogy a népfőiskolai mozgalom – ugyanúgy, mint bő négy évtizeddel ezelőtt – folytatója lehet az öntevékeny állampolgári szerveződésnek. Pótolhatatlan szerepet játszhat a helyi társadalom újraképzésében, megszervezésében, a kistélepülések népességmegtartó erejének növelésében, az új demokratikus önkormányzatok kiépítésében.

A népfőiskola az egyes polgárok csoportjai, a helyi társadalom közössége által, felnőttek vagy felnőtt fiatalok részvételével, önállóan – bentlakásos vagy nappali kurzus keretében – szervezett közösségi és szabad művelődés. Benne a résztvevők érdekei és igényei érvényesülnek, ebbe a törvények előírásain kívül senki semmilyen beleszólást nem érvényesíthet. Semmilyen szerv nem határozhatja meg tananyagát, közvetlen szervezeti kereteit, független döntéseit, róla minden adatszolgáltatás önkéntes jellegű, s az is csak a szakmai, anyagi, erkölcsi, politikai támogatást és a fejlődést szolgálhatja.

Újrakezdés

1982-ben vetődött föl először újra nyilvánosan is mai aktualitásuk. A volt népfőiskolai tanárok és öregdiákok főképpen azt mondták ki nyilvánosan is, hogy nálunk évtizedekre megszűnt a nemzeti szellemű nevelés, hogy elsorvadt hagyományos közösségi lelkiségünk, hogy felfüggesztették az állampolgároknak azt a jogát, hogy maguk határozzák meg saját tudásérdekeiket és műveltségigényüket.

A kezdeményezés a hivatal ellenzésébe, tiltásába ütközött. Nem véletlenül, hiszen egy nemzetivé vált európai hagyomány lett újra mintává, s a jövőndő magyar szellemiség szükségességét vetítette előre. A nyolcvanas évek közepétől megindult próbálkozások, mint ahogy más korabeli mozgalmak is, kihívást jelentettek a hatalomnak, alternatívát mutattak a művelődés megújítására, ösztönöztek a közösségi önszerveződést. Az első népfőiskolákon legelőször is a megváltozott hangnem, a nyílt beszéd és gondolkodás segítette a legjobban azt, hogy – tekintet nélkül a napirendre tűzött témára – társadalmi érdeklődés és bizalom övezte a kezdeményezést. Az elfelejtett falvak és a vidék közösségei fedezték fel újra önmagukat, helyzetüket, tudatosították gondjaikat. Elemezték a saját múltjukat, felelevenítették hagyományaikat, s közösen vizsgálták a helyzetükből való kitörés lehetőségeit. Számos esetben helyi egyesület megalakítása lett a népfőiskolai kurzus következménye, különböző lokálpatrióta, közösségi, közéleti, hagyományörző akciók követték a beszélgetéseket.

A nyolcvanas évek közepén a progresszív értelmiség – későbbi pártokba tagozódásától függetlenül – élt a lehetőséggel, hogy megossza gondolatait a polgárok gyülekezeteiben. Azok az emberek, akik ma olykor egymással sem állnak szóba, akkor még az élő párbeszéddel egységesen melengették egy nemzeti megújodást sejtető, szellemi népmozgalom reményeit. Sok kis közösségben, egyebek mellett a népfőiskolákon mondták ki először az elmúlt rendszer ellehetetlenülését, s a kiutak lehetséges formáit.

Az 1990-es választások után, a kormány programjába vette a népfőiskolai mozgalom támogatását. Ennek több más ok mellett jelentősége volt azért is, mert a fejlődés egy bizonyos szakaszán túl a társadalmi autonómiára épülő intézményesedés nélkül nem lehet hatékony egy mozgalom. A növekedés természetes útja azonban új veszélyeket és torzulási lehetőségeket is teremtet 1990–91-ben.

A népfőiskolák és a politikai változások

A Magyar Népfőiskolai Társaság a II. világháború után újjáalakult népfőiskolai mozgalom elindítója és alapítója (1982–88). Megalakulása óta (1988) kifejtett tevékenységével a felekezeti, világi, magán magyar népfőiskolák legátfogóbb, összefogó szervezetévé vált. Létrehozói és tagjai, tagszervezetei az elmúlt évtized-

ben szakmailag hozzájárultak a magyar népfőiskolai múlt értékeinek ápolásához, felelevenítéséhez, a népfőiskolai munka felújításához, országos kiterjesztéséhez és megnövekedett nemzetközi kapcsolatrendszeréhez és együttműködési programjaihoz. Tekintet nélkül a népfőiskolák felekezeti jellegére, világi irányultságára, a Társaság a pluralizmuson alapuló, nemzeti szellemű közösségi művelődés létrehozásán fáradozva nagyban hozzájárult ahhoz, hogy 1990 után a népfőiskolai mozgalom kormányprogrammá vált és szabadon fejlődhetett.

A népfőiskolák a maguk szerény eszközeivel a 80-as évektől kezdve a történelmi jelentőségű politikai változás szellemi előkészítői, segítői voltak. Nem egy politikus a népfőiskolai tevékenység keretében szerzett magának nevet és politikai szerepvállalásához társadalmi támogatást.

Mindezek mellett az 1990-94 közötti időszakra visszatekintve kimondhatjuk, hogy az új magyar kulturális kormányzat nem élt kellőképpen a népfőiskolai mozgalom adta lehetőséggel.

A népfőiskola egy se nem ellenzéki, se nem kormánypárti, ám tradícióihoz hűen a nemzeti gondolatot és demokráciát, a keresztény kulturális közösséget, a szociális felelősséget magáénak valló társadalmi-művelődési mozgalom. Megerősödése önmagában az új rendszer társadalmi bázisának a megalapozását segíti, hiszen egy gazdaságilag és erkölcsileg még hosszú ideig válságos időszakban a tagolt, közösségi társadalom, az autonóm, felelősséget vállaló állampolgár az egyik legfontosabb nemzeti stabilizáló, s előrevivő tényező.

A társadalmi öntevékenység keretében szerveződő felnőttoktatás emellett ma az egyik legolcsóbb és leghatékonyabb beruházás, hogy egy öntudatában újjászülött ország, alkotó, tanuló társadalommá váljon az elkövetkező években, évtizedekben. Évente megrendezett, körülbelül 300 településre kiterjedő tanfolyami tevékenységükben több tízezer vesznek részt rendszeresen.

Milyen új veszélyeket és torzulási lehetőségeket teremtett a 90-es években, a gyors mennyiségi növekedés, amelyet nemcsak természetes önfejlődés útján ment végbe, hanem hivatalok, intézmények túlélési aspirációin, s divatok és presztízselnevezések felhasználásán keresztül is? A minőségnek túl kell nőnie a fejlődéssel járó rendellenességet – mondhatjuk. Ám amiatt kényes a mai megváltozott helyzet, mert ma még nem dőlhetett el, hogy az állam erősségét majd a polgárok szabad közösségeinek ereje, a tagolt civil társadalom, a nemzeti hagyományra épülő népi részvétel, a közvetlen demokrácia ezernyi formája adja-e, vagy megmaradunk a tekintélyelvűségnek és az omnipotens államiságnak a kádárizmusnál jóval korábbi kényszerpályáján.

Ma ez a magyar átalakulás alfája és ómegája, s a politikai váltás egyik kérdőjele. Miközben a polgárok okkal visszavonulót fújnak a közélettől, a fogyatkozó tagságú pártok egy-egy csoportjában nagy a kísértés arra, hogy a meglévő civil bázis is a közvetlen politikai intervenció áldozatává váljon. A pillanatnyi versengés látszatérdekei olyan mozgásokat zilálhatnak szét, amelyek saját törvényeik, mértékük és ízlésük szerint fejlődve egyébként a legnagyobb szolgálatot tehetik a jövőnek. S a népfőiskola is ezek közé tartozhat. Csak úgy tud hasznat hajtani, ha autonóm módon, pártideológiáktól függetlenül a közösségi együttérzés, a népi-kritikai látásmód, a civil kurázsi, a nemzeti polgárosodás szellemiségét erősíti és fejleszti.

A mostani fejlődés néhány alapelve

A fejlődés útját fűrkészve szükséges leszögezni néhány alapelvet, amely meghatározza, milyen legyen az új magyar népfőiskola s annak kihatásaként talán a társadalom egy részének a magyara.

A művelődés, így a népfőiskolai tevékenység is, a pluralizmuson alapszik. Ez nemcsak a másság tiszteletben tartását és a különféle egyéni és közösségi érdekek érvényre juttathatóságát jelenti, hanem azt is, hogy gyakorlatilag nem lehet egyetlen ideológia, vallás vagy politikai erő sem, amely monopolizálhatná a szabadművelődés intézményrendszerét és a népfőiskolákat. A népfőiskolák állami támogatást igényelnek. Közszolgálatot látnak el, s az állampolgárok saját akaratából tevékenykednek.

Az állami támogatás azt jelenti, hogy az állam bármely szervezetnek lehetővé teszi, hogy ha akar, művelődési és képzési tevékenységet folytasson a saját elképzelése szerint. Ugyanakkor anyagilag közvetve vagy közvetlenül az állam támogatja ezt a művelődést. A kormányzati támogatás egyesek szerint gyakran azt jelenti, hogy előírják a tevékenység célját és tartalmát is, ahogy a finnek mondják: az választja a nótát, aki a dudást fizeti.

Csakhogy ez nem így van a szabadművelődés és a népfőiskola esetében. Maga a népfőiskolai szervezet határozza meg a tevékenység célját, tartalmát, elemeit, s a felügyelő hatóságok ezt nem befolyásolhatják. Csak azt vizsgálhatják, hogy az összhangban van-e a törvényekkel s a gazdasági szabályozással. Az autonómia teljes ideológiai szabadságot jelent, s felelős gazdálkodást az adófizetők pénzével. Ugyancsak fontos a népfőiskolai munkában a részvétel szabadsága. Senki nem írja elő, hogy kinek kell a népfőiskolai tevékenységet végeznie, s senkinek nem mondják meg, hogy neki abban részt kell vennie. Ellenben bárki, aki öntevékeny alapon népfőiskolai tevékenységet kíván folytatni, állami pénzügyi támogatásban részesül, s bárki aki részt kíván venni a művelődésben, szintén a legkülönfélébb, elismert és nyilvános formában támogatásban részesül.

A fejlett európai kis államokban, ahol a kormányok többé kevésbé visszavonultak a művelődés közvetlen ellenőrzésétől, felelősséggel bíró és az állampolgárok előtt is tekintélyt élvező szervezeteket bíznak meg, akik részt vesznek a döntési folyamatokban, s nyilvános társadalmi ellenőrzést gyakorolnak. Ezekben a szervezetekben s a népfőiskolák szervezeteiben is az érintettek érdekeinek és igényeinek kell megfelelni, amit a rendszeresen változó, demokratikusan választott testületek működése garantál. Állampolgár, tisztviselő és politikus nálunk többé-kevésbé távol áll ma még ettől az elképzeléstől.

Nem véletlen ez, hiszen a népfőiskola és a hasonló művelődési tevékenységek fontosságának felismerése és támogatottsága mindig a megvalósult társadalmi demokrácia fokát jelzi. A nép műveltségének rangja, a fejlesztésére szánt beruházás mindig a hivatalos vezetés és az értelmiségi elit társadalomképének tükrö. Képesek vagyunk-e távlatokban gondolkodni? A társadalom széles körű tudás- és alkotásvágyára építeni? Tudomásul vesszük-e a szellemi szabadság öntörvényű mozgását, s ha igen, képesek vagyunk-e nagyvonalúan támogatni is? Az ország, nyomorúságos hétköznapjai ellenére egyedülálló lehetőségekkel néz szembe, ha képes lesz nemzeti jövőképet és méltóságtudatot kiformálni, ha visszatér magához legjobb közösségi tradícióiban és értékeiben, ha megkésettként is igyekszik megtanulni és kezelni a nyugati civilizáció legújabb eredményeit és eszközeit.

A kisebb népek történelmi tapasztalatai és felismerései sokszor egymást viszzhangozzák. 1992-ben az egyik finn művelődési szakember úgy látta, hogy náluk „új típusú gondolkodást kell kialakítani”. Egy kis országnak, mint Finnország, a túlélés nemzeti stratégiája az lehet, hogy amilyen magas szintű tudást és műveltséget csak tud, olyat alakít ki azért, hogy a társadalomban legyen kurázi és változtatási képesség.”

A népfőiskolák nemcsak élvezhetik e felismerés áldásait, hanem maguk is hozzájárulhatnak, hogy egyáltalán megszülessen és hasson az ilyesféle közgondolkodás.

Művelődési házak és népfőiskola

A művelődési házak az 1980-as évek elejére-végére fokozatosan fórumaivá váltak a demokratikus átalakulás irányába mutató gondolatoknak, megközelítéseknek, szerveződési formáknak. Itt kaptak teret először olyan fogalmak, mint pl. állampolgári szükséglet, lokalitás, a civil társadalom, amelyek egy egészen új eszmrendszer és látásmód fölépítését segítették elő. E keretekben szerveződtek a táncházak, az olvasótáborok, a filmklubok, az író-olvasó találkozók, az első egyesületek és népfőiskolák is. Mindezek mellé új szakmai megközelítés társult, a közösségfejlesztés kibontakozó gyakorlata, a faluházak mozgalma, a mentálhigiénés munka, a falukutató táborok vagy akár az idegenforgalom felé kitérés pontokat kereső szakmai megújulás. E formák és gondolatok a demokratikus politikai erők erjesztői, segítői voltak.

Nem véletlen és nem alaptalan, hogy a művelődési házakban dolgozó szervezők tevékenységét, amely szerencsés korokban „csupán” szakma, szolgáltatás, itt politikai tettként értékelték. Ugyanakkor e kétségtelenül előremutató fejlemények mellett a művelődési otthonok folyamatosan és reménytelenül küzdöttek az alig-alig módosuló felsőoktatási szakmai képzési gyakorlattal, a tevékenységek elrutosodásával, az üzletiesedéssel, az arc nélküli, homogenizáló intézményi működéssel, a hierarchiába szerveződő hálózattal, amelynek csúcspontjai néha hatósági jogosítványokként gyakorolták befolyásukat. Az egyik helyen a csodapalota korlátozta a szakmai megújulást, a másik helyen a szegénység és a leromlottság. S persze ez a szakma sem volt mentes az öncenzúrától, a belső önkorlátozástól.

Napjainkban a politikai államot alkotó erők egy része szívesebben látja a művelődési otthonokban a „posztkommunizmus kövületeit”, mint egy új kulturális gyakorlat lehetőségait. Ez az ábrázolás leegyszerűsítő, igaztalan, s annak a sajnálatos gyakorlatnak a része, amely minden jelenséget, értelmezést az aktuális, direkt pártpolitikai-hatalmi harc szolgálatába állít. A megközelítésmód veszélyes lehet az intézményekre és az itt működő közösségekre akkor, amikor a közigazgatás a párterőviszonyok szerint építkezik, tehát adott esetben nem biztosít sem erkölcsi, sem szakmai védelmet, amikor a helyi pénzügyi szűkösséggel társuló helyzetben önkényeskedésből fölöslegesnek ítélik ezeket a közösségi tereket. A művelődési otthonok dolgozói – csupán néhány kivételtől eltekintve – már bizonyították, hogy a mindenféle jelző nélküli demokrácia és a közjó szolgálatának elkötelezettjei. Az intézményi belső struktúra átalakítása már régen megkezdődött, napjainkban is tart. Remélhetőleg egy kedvező politikai környezet, egyebek mellett a tekintélyuralmi megközelítés oldódása és föllazulása, a helyi társadalom és az önkormányzatok konstruktív kapcsolatépítése ehhez további indíttatást, ösztönzést és teret is ad. Az épületek pedig önmagukban csak tárgyak, keret

adva a szükséges kulturális szolgáltatás megvalósításának, a helyben jelentkező közösségi aktivitás kibontakoztatásának. Mindenesetre ez az infrastruktúra olyan érték, olyan lehetőség, amelyre – szívesen megnyilatkozás bizonyítja – a nyugati szakember és polgár is némi irigységgel tekint. Használjuk ki lehetőségeinket!

Az intézmények, a művelődés munkatársainak útkeresése ma is tartó folyamat. Ennek szempontunkból legfontosabb elemeit a következőkben látjuk:

– A szakmai érdekkifejezés komoly feladata, hogy nyomást gyakoroljon az államra, az önkormányzatokra és a törvényhozásra a támogató, támponokat adó garanciális jogi környezet megteremtése érdekében. Figyelembe véve a parlamenti törvénykezési folyamat kilátásait, szükséges egy olyan elvi ajánlás mielőbbi kidolgozása, amely orientálja, segíti eligazodni a főntartókat is abban, hogy a helyi szabályozás és főntartói gyakorlat, a kulturális szféra fontosságának elismerése, az öngazdálkodó intézményi működés és az állampolgári, társadalmi kezdeményezések autonómiájának irányába mutasson.

– A közművelődés, szabadművelődés pluralizálódó rendszere felszínre hozta az egyes szervezetek, mozgalmak, törekvések és a közművelődés-szabadművelődés érdekeit összefogottan megjelenítő érdekképviselők közötti ellentéteket. A megszereshető előnyökért, forrásokért és a presztízsért nem egészséges és nyilvános vetélkedés, hanem sok tekintetben rossz, ádáz versengés folyik. Mielőbb teret kell nyernie a kölcsönös előnyök segítő rendszerének az egymás kijátszása helyett. Annál is inkább, mivel a szembenállás és a megosztottság jó esélyt ad az idegen érdekek érvényesítésének.

– A művelődési otthonok szakmai munkája tekintetében továbbra is fontos feladat a tagolt és hatékony civil szerveződés ösztönzése és segítése intézményi eszközökkel, az intézményi és társadalmi partneri kapcsolatok kialakítása. Ez szorosan összefügg a felnőttképzés fontosságának soha nem látott megnövekedésével, amely remélhetőleg nemcsak a munkanélküliséggel és a kényszerű szakmaváltással van összefüggésben, hanem a kiművelt és tudását folyamatosan gyarapító, öntudatos polgár társadalmi igényével is.

– Mindez azt is jelenti, hogy a korábban uralkodó sok esetben tagolatlan, mindennel foglalkozó intézményi munkának határozott, helyben megalapozott, helyileg szükséges jelleget kell öltenie, profilt kell kapnia. Ahol arra van szükség, ott a szociális problémák vagy a mentális zavarok kiküszöbölése, az öregek vagy éppen a fiatalok gondja-baja, a szociokulturális látásmód válik meghatározóvá, másutt a népművészeti alkotó tevékenység közösségépítő szerepe, megint máshol a közösségfejlesztés vagy a falufejlesztés elvei, módszerei, eszközei lesznek a dominánsak, vagy a képzési, benne a felnőttképzési irányultság adja az intézmény meghatározó arculatát.

A népfőiskolai mozgalom elvrendszere, tanfolyami vagy bentlakásos formája is része a művelődési otthoni tevékenységnek.

– A népfőiskolai mozgalom szervezői várják és felkérlik az iskolák és a művelődési házak munkatársait az autonóm állampolgári kezdeményezésen alapuló, egyesületi és alapítványi formát előnyben részesítő közösségi művelődés, a népfőiskolák segítésére, támogatására.

– A közeljövőben a művelődési házak is csak az állampolgári közösségekre történő támaszkodás és érdekérvényesítés útján járva lehetnek eredményesek. A helyi viszonyok döntik el, hogy érdemes-e és lehetséges-e magukat a művelődési házakat egyesületi, alapítványi formában működtetve a költségvetési intézményi keretknél biztonságosabban és hatékonyabban főntartani. Mint a közjót biztosí-

tó, szolgáltató, szakmai szabadsággal rendelkező, öngazgató intézményeknek egyre inkább szükségük lesz a helyi társadalmi bázisra támaszkodva kiformalni saját szervezeti kereteiket.

– Az egyenrangúság alapján szerveződési elveik és gyakorlatuk miatt, ehhez jó támaszt találhatnak a népfőiskolákban. Az egyetértés felsorolt néhány alapelvben kölcsönös előnyöket jelenthet nemcsak a vajúdo intézményi átalakulásban s az érdekek hatékonyabb közös érvényesítésében, hanem a magyar művelődés legjobb tradícióihoz hűen a demokratikus nemzetépítés hosszú távú célkitűzéseinek közös megvalósításában is.

Faluvég
Csöppü Roland, 12 éves